**Український державний університет
імені Михайла Драгоманова**

ISSN 2307-3179 (Print)

ВІСНИК АГРАРНОЇ ІСТОРІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 51-52

Київ – 2025

В І С Н И К
А Г Р А Р Н О Ї
І С Т О Р І Ї

51-52'2025

Науковий журнал

Редакційна колегія:

М.А. Журба (*головний редактор*),
В.А. Вергунов, В.О. Доценко,
М.П. Жолоб, І.А. Коляда, С.С. Падалка,
О.В. Потильчак, В. Сукарєв

B U L L E T I N O F
A G R A R I A N
H I S T O R Y

Editorial Board Members:

Zhurba M. (*Editor-in-chief*),
Dotsenko V., Koliada I.,
Padalka S., Potylchak O., Sukarev V.,
Vergunov V., Zholob M.

51-52'2025

Scientific journal

УДК 94:63(100)
В 53
DOI: 10.31392/VAH-2025.51-52

Засновник:
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова

Свідоцтво про державну реєстрацію:
КВ № 19525 – 9325 Р від 13.11.2012 р.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 894 від 10.10.2022 р. журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з історичних наук (спеціальність 032 історія та археологія)

Ідентифікатор медіа: R30-04514

Журнал індексується в міжнародній наукометричній базі Google Scholar

Офіційна інтернет-сторінка видання:
https://agrarian-history.com.ua

Адміністратор сайту:
С. Діхтяр

Адреса редколегії:

03037, м. Київ,
вул. Освіти, 6, каб. 16
тел.: (097) 130-91-96;
e-mail: zholobb@gmail.com

Друкується за рішенням:

Вченої ради історичного факультету
УДУ імені Михайла Драгоманова
(протокол № 11 від 25.06.2025 р.)

Підп. до друку 27.06.2025
Формат 70 х 108 1/16.
Папір офсет. Друк. різогр.
Ум. автор. арк.: 26
Наклад 50 прим.

Друк: ТОВ «ТВОРИ»

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен та інших відомостей.

https://doi.org/10.31392/VAH-2025.51-52.10
УДК УДК 94:355.716-054.65(477)«1939/1954»

СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РАДЯНСЬКИХ ТАБОРІВ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (1939 – 1954 РОКИ)

Потильчак Олександр Валентинович
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри джерелознавства та спеціальних історичних дисциплін,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ
e-mail: o.v.potylchak@udu.edu.ua
https://orcid.org/0000-0003-3518-9280

Анотація. *Джерельну базу дослідження складає комплекс неопублікованих документів Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України з фондів: 5 (Управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС (МВС) УРСР); 7 (Відділ слідчих ізоляторів і в'язниць); 45 (Накази НКВС, МООП, МВС СРСР); 46 (Накази НКВС, МООП, МВС СРСР); 83 (Фонд облікових документів).* ***Методологія дослідження*** *ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, системності та комплексі загальнонаукових (опис, аналіз, синтез, класифікація), спеціальних історичних методів (проблемно-хронологічний, історико-системний, історико-порівняльний) та методів інших наук (метод аналізу нормативно-правових актів, статистичний метод).* ***Метою публікації*** *є презентація результатів дослідження проблеми становлення та розбудови мережі радянських таборів для іноземних військовополонених на території України в роки Другої світової війни та повоєнний період, здійсненого автором у 2002 – 2005 рр. у рамках проєкту докторської дисертації. На основі комплексного аналізу джерел виокремлено загальні риси системи радянського військового полону на території України та деякі особливості процесу організації, розвитку та ліквідації мережі таборів для військовополонених в Українській РСР у 1939-1954 рр.* ***Висновки.*** *У розвитку управлінських структур і режимних установ радянського військового полону в Українській РСР чітко виокремлюються три періоди. Перший період тривав з вересня 1939 по червень 1941 р. і був пов'язаний зі становленням системи таборів для військовополонених на території України. Другий – з вересня 1943 р. до закінчення Другої світової війни – увібрав у себе діяльність НКВС СРСР, спрямовану на відновлення і налагодження роботи системи установ утримання і трудового використання військовополонених на території УРСР. Третій період охоплює повоєнний час і пов'язаний із розбудовою табірної мережі в 1946 – 1949 рр., а також із деякими особливостями її функціонування в Україні на етапі репатріації бранців військового полону в 1950 – 1954 рр. За організаційними ознаками, функціональними рисами, методами роботи з контингентом, стаціонарні режимні заклади для іноземних військовополонених на території України в 1939 – 1954 рр. являли собою регіональну ланку багатоаспектної, різнорівневої та суворо централізованої системи тримання, ізоляції та трудового використання бранців війни. Радянська система військового полону в роки Другої світової війни та повоєнний період була складовою частиною карально-репресивного апарату тоталітарної держави. При цьому організація та діяльність радянських таборів для військовополонених в Українській РСР мала як загальні риси, притаманні системі загалом, так і деякі особливості.*

Ключові слова: *військовополонені, Друга світова війна, повоєнний період, система радянського військового полону, режимні установи, стаціонарні табори.*

Постановка проблеми. Понад три останні десятиліття тема радянського військового полону періоду Другої світової війни посідає досить помітне місце у дослідженнях військової та соціальної історії. Особливо важливо, що зміст і значущість цієї проблеми виходять далеко за межі війни й набувають принципового значення для розкриття сутності та особливостей сталінського тоталітарного режиму 30-х – 50-х рр. XX ст.

Після розпаду Союзу РСР у пострадянських країнах і на Заході істориками активно досліджуються міжнародні, нормативно-правові, політичні, соціально-економічні, культурно-побутові, регіональні, історіографічні аспекти проблеми радянського військового полону. У контексті триваючої активної фази російсько-української війни, коли в полоні з обох сторін перебувають тисячі військовослужбовців, особливої актуальності набуває завдання системного дослідження створеної НКВС СРСР на початку Другої світової війни спеціальної структури полонення, організації, утримання, забезпечення та трудової експлуатації військовополонених – Управління у справах військовополонених та інтернованих (УПВІ).

Метою цієї публікації є презентація результатів дослідження проблеми становлення та розбудови мережі радянських таборів для іноземних військовополонених на території України в роки Другої світової війни та повоєнний час, здійсненого автором у 2002 – 2005 рр. у рамках проєкту докторської дисертації. Комплексно проаналізувавши джерела, ми спробували виокремити як загальні риси, притаманні системі загалом та реалізовані у виокремленому територіальному сегменті, так і деякі особливості процесу виникнення, розвитку та ліквідації таборів НКВС (МВС) СРСР для військовополонених в Українській РСР у 1939 – 1954 рр.

Огляд історіографії. Від початку 2000-х рр. вивчення теми радянського військового полону часів Другої світової війни активізувалося в Україні. Ще 2002-го року з'явилася книга професора Анатолія Чайковського, що стала першим серйозним українським дослідженням проблеми в цілому [Чайковский, 2002]. Тему долі японських інтернованих Квантунської армії розглянув у своїй монографії та дисертації Віктор Карпов [Карпов, 1997; Карпов, 2004]. Дисертаційне дослідження Марини Баглікової присвячене вивченню трудового використання німецьких військовополонених на Донбасі [Баглікова, 2005]. Гуманітарним аспектам радянського військового полону присвячена дисертація Володимира Левикіна [Левикін, 2008]. Діана Алєксєєва-Процюк досліджувала питання утримання та трудового використання військовополонених радянських таборів на території України в 1939-1953 рр. [Алєксєєва-Процюк, 2011] Дисертація Наталії Калкутіної присвячена аналізу особливостей використання праці військовополонених радянських таборів у південних регіонах України в 1944-1950 рр. [Калкутіна, 2008]. Питанням створення та функціонування системи режимних установ радянського військового полону на території України в 1939–1954 рр. присвячені кілька монографій [Потильчак, 2004a; Потильчак, 2004b; Потильчак, 2004c; Потильчак, Карпов, Такеучі, 2011; Потильчак, 2014; Потильчак, 2016], докторська дисертація [Потильчак, 2005d: Потильчак, 2005e] та низка інших наукових праць автора цієї статті [Потильчак, 2005a; Потильчак, 2005b; Потильчак, 2005c].

Важливими є також дослідження російських істориків, зокрема Ірини Безбородової та Олександра Кузьміних, які у дисертаційних працях предметно аналізували загальні питання історії органів і установ військового полону та інтернування періоду Другої світової війни в масштабах усього СРСР [Безбородова, 1997; Кузьминых, 2013; Кузьминых, 2014; Кузьминых, 2016]. Цей останній напрям є одним із ключових у дослідженні проблеми, адже лише вивчивши передумови, причини, структуру й особливості організації системи військового полону, розглянувши специфіку облаштування й дислокації різних типів режимних установ, структурно-організаційних змін у процесі їхнього функціонування можна говорити про вивчення інших прикладних питань.

Джерельною базою для нашого дослідження послужив комплекс неопублікованих документів із зібрання Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України, а зокрема його фонди: 5 (Управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС (МВС) УРСР); 7 (Відділ слідчих ізоляторів і в'язниць); 45 (Накази НКВС, МООП, МВС СРСР); 46 (Накази НКВС, МООП, МВС СРСР); 83 (Фонд облікових документів).

Виклад основного матеріалу дослідження. У розвитку управлінських структур і режимних установ радянського військового полону в Українській РСР чітко виокремлюються три періоди. Перший період тривав з вересня 1939 по червень 1941 р. і був пов'язаний зі становленням системи таборів для військовополонених на території України. Другий – з вересня 1943 р. до закінчення Другої світової війни – увібрав у себе діяльність НКВС СРСР, спрямовану на відновлення і налагодження роботи системи установ утримання і трудового використання військовополонених на території УРСР. Третій період охоплює повоєнний час і пов'язаний із розбудовою табірної мережі в 1946 – 1949 рр., а також із деякими особливостями її функціонування в Україні на етапі репатріації бранців військового полону в 1950 – 1954 рр.

Як відомо, ані Польща, ані Радянський Союз війни один одному не оголошували, а отже утримання польських громадян у таборах на території СРСР як військовополонених було позбавлене будь-яких правових підстав. Одним із перших на цю міжнародно-правову колізію звернув увагу російський військовий історик Юрій Зоря [Зоря, 1990]. 19 вересня 1939 р. нарком внутрішніх справ СРСР Лаврентій Берія підписує наказ № 0308 «Про організацію таборів військовополонених», яким створюється Управління у справах військовополонених при НКВС СРСР (УПВ НКВС СРСР). Начальником цього структурного підрозділу було призначено українця за походженням, майора державної безпеки Петра Сопруненка [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 54, арк. 30–35].

Поряд із загальними організаційними питаннями в наказі наркома йшлося про створення таборів для військовополонених. Із восьми утворених стаціонарних таборів три облаштовувалися на території Української РСР – у Путивлі, Козельщині та Старобільську [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 54, арк. 30–31]. Путивльський табір (Сумська область) створювався на місці колишнього Софронівського монастиря і торфорозробок поблизу станції Тіткіно, Московсько-Київської залізниці. Від самого початку табір мав прийняти 7,000 бранців, а до 29 вересня 1939 р. їхню кількість планувалося довести до 10,000 осіб. Табір у Старобільську (Ворошиловградська область) облаштовували також на місці ліквідованого монастиря. Початковий

контингент ув'язнених у ньому встановлювали у 5,000 осіб, і до 1 жовтня його мали збільшити ще на 3,000 військовополонених. Під територію табору в околицях селища Козельщина, що на Полтавщині, також відвели колишнє монастирське подвір'я. Спочатку в ньому планували розмістити 5,000 осіб, а до 1 жовтня ліміт тамтешнього контингенту мав скласти 10,000 військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 54, арк. 32–33]. За офіційними даними РСЧА, станом на 27 вересня 1939 р. через приймальні пункти на території Української РСР пройшло 44,216 осіб. З цієї кількості полонених 9,064 особи були відправлені до Путивльського, а 7,235 осіб – до Старобільського табору. 19 жовтня 1939 р. з цього табору було звільнено 1,783 солдати і молодші командири польської армії, уродженці західних регіонів України та Білорусі, а 2,329 осіб відправили до інших таборів. Тож у таборі залишилося 4,824 особи [Осипов, 1990, с. 41].

Від самого початку УПВ НКВС створювали за типовою для силових органів схемою, як суворо централізовану структуру з чіткою субординацією, яка не терпіла самодіяльної ініціативи низових ланок. Саме тому в розвитку і вдосконаленні системи військового полону виняткову роль відігравало центральне керівництво НКВС СРСР. У 1939-1941 рр. так звана «українська» ланка створюваної системи військового полону мала повністю екстериторіальний характер. Не тільки структурно-організаційні, а й поточні рішення ухвалювалися виключно в Москві. Архівні документи свідчать, що НКВС УРСР фактично не мав повноважень у сфері організації та забезпечення функціонування табірної мережі для військовополонених на території республіки. Ці функції концентрувалися виключно в руках адміністрацій режимних установ, які, виходячи з принципу екстериторіальності, підпорядковувалися безпосередньо УПВІ НКВС СРСР.

За документами відомо, що на території Української РСР окрім трьох названих вище стаціонарних приймально-пересильних таборів, у 1939-1941 рр. було створено й функціонували ще 6 виробничих режимних установ для військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп.1, спр. 54, арк. 30–35, 42-43; спр. 50, арк. 218–220; спр. 51, арк. 124-127; спр. 73, арк. 80-82]. Саме в цих таборах і розмістили десятки тисяч інтернованих або заарештованих під час воєнної операції в західних регіонах України та Білорусі польських військовослужбовців, прикордонників, державних чиновників, поліцейських, працівників розвідувальних органів, жандармерії, суду і прокуратури, а також цивільних осіб. Значну частину ув'язнених у таборах польських громадян сталінський режим розглядав як «ворожий антирадянський елемент» і знищив навесні 1940 р. Іншу частину бранців (переважно колишніх рядових польської армії) практично до червня 1941 р. продовжували використовувати як робочу силу для виконання низки військово-стратегічних проєктів (будівництво транспортної інфраструктури, військових об'єктів, підприємства металургійної, гірничодобувної промисловості).

25 вересня 1939 р. Лаврентій Берія підписав наказ № 0315 «Про будівництво автошляху Новоград-Волинський-Рівне-Дубно-Львів». Серед іншого тут ішлося про створення стаціонарного виробничого табору для військовополонених із лімітом у 25,000 осіб [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 54, арк. 42–43]. Ще на початку жовтня 1939 р. для укомплектування робочою силою табору «Будівництва № 1» у Рівному з таборів і приймальних пунктів було передано 23 681 інтернований польський військовослужбовець [Загорулько, 2000, с. 148]. Станом на 19 жовтня 1939 р. у

рівненському таборі утримували 23,163 особи «військовополонених», які підлягали звільненню як уродженці та мешканці західних територій України та Білорусі. В інших таборах, у цей час таких налічувалося лише 518 осіб [Осипов, 1990, с. 41].

Робочі руки інтернованих поляків і польських громадян використовувалися також на підприємствах вугільної та металургійної промисловості в УРСР. Відомо, що на 19 жовтня 1939 р. на підприємствах чорної металургії в Україні працювало 5,267 таких осіб [Осипов, 1990, с. 41]. 26 лютого 1940 р. з'явився наказ наркома внутрішніх справ СРСР «Про заходи щодо впорядкування роботи військовополонених на підприємствах Наркомату чорної металургії СРСР». У документі йшлося про проведення чергової фільтрації в'язнів таборів для військовополонених за регіонально-етнічною ознакою та концентрацію українців і білорусів із західних регіонів для їхнього використання на підприємствах гірничої та металургійної промисловості. В Україні це були гірничі трести «Дзержинськруда», «Жовтеньруда», Криворізький залізорудний басейн, Нікопольський марганцевий басейн, металургійний комбінат «Запоріжсталь» та інші. Як наслідок невдовзі з'являться Запорізький, Криворізький, Оленівський та Каракубський стаціонарні виробничі табори [Загорулько, 2000, с. 533–534]. Усього на підприємствах Наркомату чорної металургії СРСР на території України в 1940–1941 рр. працювало близько 10,000 інтернованих польських військовослужбовців [Загорулько, 2000, с. 154].

Аналіз джерел дає змогу стверджувати, що в початковий період Другої світової війни Йосип Сталін і його оточення, покладаючись на існуючу наступальну воєнну доктрину, продовжували недооцінювати важливість створення повноцінної та дієздатної системи полону, евакуації, утримання та трудового використання військовополонених. Наслідком такої позиції багато в чому стала недосконаліть та обмеженість створених у цей час нормативних документів УПВ НКВС [Потильчак, 2004b, с. 56]. У зв'язку з цим слід зазначити, що в 1939-1941 рр. організацію та облаштування таборів не тільки здійснювали паралельно зі створенням відомчої нормативної бази воєнного полону, а часто й випереджали відповідні накази та директиви НКВС [Потильчак, 2005a, с. 199–200].

У наступні роки Другої світової війни, які провідні дослідники проблеми визначають як період еволюції системи радянського військового полону [Кузьминых, 2014, с. 22] та обмежені щодо території України 1943 – 1945 роками [Потильчак, 2005e, с. 20], воєнно-політичне керівництво СРСР реалізувало низку заходів політико-правового та організаційного характеру, спрямованих на відновлення, налагодження роботи та розвиток створеної тут у перший період війни системи таборів для військовополонених.

Каталізатором цих дій став напад нацистської Німеччини на Радянський Союз. З різним ступенем інтенсивності процес розбудови системи полону та евакуації військовополонених у тил відбувався в період з липня 1941-го до весни 1944 р., коли ця система поступово набула структурно й організаційно завершеного вигляду. Головну роль в організації та забезпеченні процедур полону, збору та конвоювання військовополонених було відведено спеціально створеним для цього структурам НКВС СРСР. Поряд із цим, військовополоненими в смузі дій армій і фронтів опікувалися тилові підрозділи Червоної Армії. Водночас у всіх оперативних питаннях, організації утримання та етапування полонених вони були підконтрольні

УПВ НКВС СРСР через уповноважених, які перебували при начальниках тилу армій та фронтові відділи НКВС у справах військовополонених. У частині оперативного керівництва евакуацією військовополонених дивізійні та полкові збірні пункти, армійські приймальні пункти, фронтові збірні пункти та приймально-пересильні табори для військовополонених підпорядковувалися (через командування військ і начальників тилу армій і фронтів) начальнику тилу Червоної Армії. Саме його директивами визначалося їхнє формування, укомплектування майном, транспортом, матеріальне та медичне забезпечення військовополонених на всіх етапах евакуації в тил. Паралельно з розвитком системи полону та евакуації військовополонених у тил у 1941 – 1945 рр. удосконалювалася й мережа тилових установ Управління у справах військовополонених та інтернованих (УПВІ) НКВС СРСР. Її основними ланками стали стаціонарні виробничі табори, окремі робітничі батальйони (ОРБ) і спеціальні шпиталі для військовополонених.

У роки війни з Німеччиною сфера роботи з військовополоненими поступово набула системного характеру. Було оновлено та розширено нормативно-правову базу, організовано мережу фронтових і тилових управлінських підрозділів і таборів. Усе це дало змогу, незважаючи на масу недоліків і зловживань, створити грандіозну за своїми масштабами, струнку, а головне – а реально працюючу систему полону, організації та використання військовополонених [Потильчак, 2005b, с. 49].

Початок другого періоду історії радянських режимних установ для військовополонених в Україні позначився відродженням мережі таборів для цієї категорії комбатантів на території республіки. Під час наступальних операцій Червоної Армії з очищення від нацистів східних областей України в серпні-вересні 1943 р. розпочалася передислокація на звільнену територію фронтових приймально-пересильних таборів (ФППТ). Наприклад, 26 вересня в район Сталіно (тепер – Донецьк), уже в новому статусі стаціонарного табору, було передислоковано колишній ФППЛ № 280 [ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228, арк. 28]. 13 листопада 1943 р. наказом НКВС СРСР створено стаціонарний виробничий табір військовополонених № 100 (Запоріжжя) [ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228, арк. 18]. Саме ці режимні установи стали першими у відроджуваній НКВС на території України мережі стаціонарних таборів для військовополонених.

У 1943 – 1945 рр. на території України армійські структури і НКВС створили мережу фронтових приймально-пересильних і тилових стаціонарних виробничих таборів для військовополонених. Деякою особливістю було те, що організація таборів відбувалася в умовах інтенсивних воєнних дій, а звільнена від окупантів територія республіки постала суцільною руїною. Це неминуче створювало проблеми з облаштуванням таборів, оскільки існував дефіцит придатних для розміщення полонених приміщень і матеріально-технічних ресурсів. Водночас промислово-ресурсний потенціал України був одним із найбільших у Радянському Союзі, а обсяги необхідних відбудовних робіт величезні. Саме останнє зумовило бажання радянського керівництва сконцентрувати в Україні значні контингенти військовополонених і сповна використати цей трудовий фонд.

Незважаючи на централізований характер функціонування системи радянського військового полону, організація стаціонарних таборів для військовополонених у ході звільнення України від німецьких військ усе ж мала певні особливості, обумовлені характером ведення бойових дій у регіоні та значною

потребою в робочій силі для відновлення розміщених в УРСР підприємств стратегічних галузей промисловості. Дані архівних документів свідчать про те, що саме ці чинники впливали на процес розбудови табірної мережі, що дало нам змогу виокремити в хронологічних рамках другого періоду два етапи.

Перший із них ми пропонуємо датувати вереснем 1943 – травнем 1944 рр. Стрімке просування радянських військ і визволення промислово розвинених регіонів УРСР, а також необхідність їхнього якнайшвидшого відновлення зумовили той факт, що організація та облаштування стаціонарних виробничих таборів здійснювалося НКВС безпосередньо поблизу районів інтенсивних бойових дій. Саме так виникли стаціонарні табори: № 144 – у Ворошиловграді; № 280 – у Сталіно (вересень 1943 р.); № 100 – у Запоріжжі (листопад 1943 р.); № 126 – у Миколаєві (квітень 1944 р.) [Потильчак, 2004a, с. 19–21]. Інша особливість полягала в тому, що організація таборів зумовлювалася насамперед внутрішніми потребами ефективного функціонування системи полону та евакуації військовополонених (необхідність якнайшвидшого перекидання військовополонених із прифронтової зони в тил із метою збереження їхньої працездатності). Ця обставина ще більше заважила в умовах різкого зростання кількості полонених. Прикладом врахування керівництвом НКВС СРСР цього чинника є створення в цей час в Україні мережі фронтових приймально-пересильних таборів для військовополонених, більшість з яких незабаром змінять свій статус на стаціонарні табори [Потильчак, 2004b, с. 58].

На другому етапі (травень 1944 р. – грудень 1945 р.) розширення та реорганізація табірної мережі відбувалися винятково з метою задоволення збільшених потреб у робочій силі для відновлення зруйнованого війною господарства України. Як свідчать архівні документи, масово використовувати працю військовополонених на території республіки режим почав якраз до літа 1944 р. Саме з цією метою УПВІ НКВС СРСР і його структури в Україні розгорнули активну діяльність з організації нових таборів і табірних відділень. Так виникли стаціонарні табори в Києві (№ 62), Умані (№ 139), Ніжині (№ 176), Чернігові (№ 177), Вінниці (№ 253), Красному Лучі (№ 256), Краматорську (№ 217), Горлівці (№ 242), Коростені (№№ 110), Бердичеві (№ 112), Лисичанську (№ 125), Одесі (№ 159), Полтаві (№ 136), Харкові (№№ 149, 415), Львові (№ 275), Дніпропетровську (№ 315), Березані (№ 414) та ін. [Див.: табл. 2]. Загалом у 1943-1945 рр. в Україні було створено 37 стаціонарних таборів, 26 з яких функціонували на початку 1946 р. і могли розмістити понад 320,000 військовополонених [Потильчак, 2005d, с. 147].

Початок 1945 р. був відзначений масштабною структурною реорганізацією системи органів управлінської вертикалі військового полону в Україні. Йдеться про створення в структурі НКВС УРСР окремого Управління у справах військовополонених та інтернованих, санкціонованого наказом Лаврентія Берії № 0014 від 11 січня 1945 р. Начальником нового підрозділу призначили полковника Ігоря Шумського, який раніше очолював управління стаціонарного табору військовополонених № 62 у Києві [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 135, прим. 4, арк. 1]. Створення УПВІ НКВС УРСР стало прямим наслідком збільшення кількості таборів, зростання чисельності контингенту та розширення функцій відомства по роботі з військовополоненими.

Відчутної реорганізації мережа таборів для військовополонених в Україні зазнала 31 грудня 1945 р., коли заступник наркома внутрішніх справ СРСР Василь

Чернишов підписав наказ № 001560 «Про організаційні зміни у складі таборів НКВС для військовополонених на території Української РСР» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 138, прим. 56, арк. 1–22]. Реорганізація торкнулася 22-х стаціонарних режимних установ для військовополонених. Метою акції керівництво НКВС СРСР бачило «[...] поліпшення організаційної структури таборів [...] і приведення їхньої лімітної чисельності у відповідність із фактичною наявністю військовополонених [...]»[ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 138, прим. 56, арк. 1]. У результаті 20 стаціонарних об'єктів для утримання військовополонених втратили 200 своїх відділень, а у складі 13-ти таборів було організовано лише 24 нових підрозділи. За своїм функціональним призначенням ці відділення були виробничими, приймально-розподільчими, а також обслуговували підсобні господарства таборів. Граничні ліміти контингентів усіх установ також змінилися, і тепер загальна лімітна чисельність таборів для військовополонених по УРСР становила 251,500 осіб. Зокрема, найбільшими стаціонарними таборами були: Київський № 62 (ліміт 26,000, 26 табірних відділень); Кадіївський № 144 (ліміт 30,000, 18 режимних підрозділів) та № 280 (м. Сталіно), із таким самим лімітним наповненням, але у складі 25 табірних відділень [Див.: табл. 2].

Третій період в історії радянських таборів для військовополонених на території України, як ми вже зазначали вище, датується повоєнним часом. Його сутність і зміст, з одного боку, становили процеси еволюції системи, що характеризувалися низкою функціональних, територіальних, галузевих і демографічних показників та охопили 1946 – 1949 рр., а з іншого – організаційні зміни, які відбувалися в цій локальній мережі таборів для військовополонених під час репатріації 1950 – 1954 рр., що призвела, зрештою, до їхнього поступового розформування.

Як красномовно свідчать архівні документи, саме повоєнний час виявився періодом найбільшого піднесення всієї системи роботи з військовополоненими. Починаючи з 1946 року ця система була істотно скоригована з урахуванням нових умов, обставин мирного часу, господарських планів уряду СРСР, а також зростаючої потреби у використанні праці бранців війни. Виходячи із загальних завдань і специфіки організаційної роботи управлінських структур та установ радянського військового полону в Українській РСР у період 1946 – 1954 рр., в ньому доволі виразно виокремлюються три хронологічні етапи, кожен з яких вирізняється певними особливостями у сфері функціонування таборів для військовополонених.

Зокрема, у січні 1946 – грудні 1947 р. ми спостерігаємо процес розширення локалізації стаціонарних виробничих таборів для військовополонених у регіонах України. Після реорганізації грудня 1945 р., що призвела до закриття багатьох таборів і табірних відділень, відмічається невелике поступове зростання кількості таборів і чисельності контингенту. За підрахунками, зробленими нами на базі архівних документів ГУПВІ МВС СРСР, станом на 1 січня 1947 р. мережа стаціонарних виробничих установ для військовополонених на території Української РСР охоплювала 24 табори у складі понад 230 табірних відділень із загальною місткістю контингенту понад 230,000 осіб [Потильчак, 2004b, с. 372-373].

Нові стаціонарні виробничі установи для військовополонених створювали (за винятком оздоровчих таборів і табірних відділень) переважно через виробничу необхідність. В організаційному будівництві системи таборів на території України

керівництво ГУПВІ МВС СРСР виходило з принципів рентабельності, ресурсно-виробничого і територіально-галузевого. Перший був покликаний узгодити кількість працездатного контингенту в табірних відділеннях з їхньою чисельністю в структурі таборів. Другий означав, що трудові ресурси в'язнів війни концентрувалися переважно у виробничій сфері, а третій передбачав розміщення їхніх контингентів у таборах і робочих батальйонах переважно на підприємствах стратегічно важливих галузей та в регіонах, де відчувався особливо гострий брак робочих рук.

Аналіз кроків керівництва ГУПВІ, спрямованих на організацію мережі режимних установ для військовополонених, дав змогу виявити основні методи табірного адміністрування в українському регіональному сегменті радянської системи військового полону в 1946 – 1947 рр. Серед них: перерозподіл контингентів функціонуючих табірних підрозділів, ліквідація чи передислокація відділень, злиття кількох табірних відділень в одне та їх функціональне перепрофілювання. Типовими причинами ліквідації табірних відділень були: закінчення робіт на окремих підприємствах (у зв'язку з чим потреба в робочих руках військовополонених відпадала), необхідність звільнення зайнятих таборами приміщень для розміщення в них інших установ, непідготовленість табірних бараків для утримання військовополонених у зимовий час та переведення працездатних контингентів до інших таборів.

Від початку 1948 р. ще одним важливим чинником табірного життя військовополонених стала репатріація, що мала наслідком суттєве скорочення кількості таборів і табірних відділень. Процес повернення військовополонених на батьківщину мав кілька причин. По-перше, серед контингентів таборів було чимало осіб старшого віку, хворих та ослаблених. Цілком природно, що радянська влада не бажала далі утримувати непрацездатних іноземних військовополонених не маючи з них жодної вигоди. По-друге, на Заході дедалі більше зростала стурбованість громадськості тривалою затримкою їхніх співвітчизників у радянському полоні. Певне значення для вирішення «питання про військовополонених» мав і міжнародно-правовий чинник, а саме участь СРСР у розробці нової редакції міжнародної конвенції про військовополонених. У зв'язку з цим владі було невигідно підривати завойований перемогою над гітлерівською Німеччиною міжнародний авторитет подальшим демонстративним невиконанням СРСР чинної Женевської конвенції 1929 р., навіть незважаючи на те, що Радянський Союз не був її підписантом.

Поступове зростання обсягу робіт з репатріації військовополонених спонукало керівництво МВС СРСР до створення в системі органів військового полону, передусім прикордонних Білорусі, України та Молдови, окремих установ, що займалися б цим питанням. Відповідний наказ міністр внутрішніх справ СРСР Сергій Круглов підписав 5 вересня 1947 р. Місцем дислокації Відділення з репатріації військовополонених та інтернованих УПВІ МВС Української РСР було визначено карпатське містечко Коломию [ГДА МВСУ, ф. 46, оп. 1, спр. 104, арк. 4–5]. Згідно з положенням, затвердженим цим же наказом, новий підрозділ створювали «[...] для контролю та управління роботою з перевірки та обслуговування ешелонів з репатрійованими військовополоненими та інтернованими на прикордонних станціях [...]» [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 170, прим. 45, арк. 1–6].

Наслідком урахування радянською стороною викладених вище обставин стало поступове, але незупинне скорочення мережі таборів для військовополонених. Настав другий етап повоєнного періоду історії таборів для військовополонених в УРСР, що датується нами 1948 – 1949 рр. У цей час діяли два різноспрямовані чинники, що визначали сутність подальшого функціонування таборів та їхніх підрозділів. З одного боку, це початок масової репатріації військовополонених, з іншого – необхідність виконання стратегічно важливих економічних програм та завершення проєктів раніше розпочатих в Україні руками військовополонених. З огляду на цю суперечність та здійснюючи хоча й масову, але все ж вибіркову репатріацію, органи військового полону намагалися ефективніше поратися з трудовим ресурсом, який ще залишався в їхніх руках. За нашими підрахунками, якщо на 1 січня 1948 р. на території Української РСР було 26 стаціонарних таборів (266 табірних відділень із загальним контингентом 258,000 осіб), то на той самий період 1949 р. таких об'єктів у республіці було тільки 16 (197 табірних відділень), де могли б розміститися близько 150,000 військовополонених. Чисельність стаціонарних таборів для військовополонених продовжувала і далі скорочуватися. На 1 січня 1950 р. їх в Україні налічувалося 10 (у складі 67 табірних відділень із лімітом контингенту 56,000 осіб) [Потильчак, 2004b, с. 76, 81, 83].

У 1948 – 1949 рр. значно розширюється мережа табірних установ особливого режиму, в яких утримували військовополонених затриманих від репатріації за вчинення кримінальних злочинів, або ж через політичні чи ідеологічні мотиви. Завдяки своєму прикордонному розташуванню деяка кількість стаціонарних таборів на території УРСР у 1948 – 1949 рр., і в наступні роки, були перетворені на своєрідні транзитні та контрольно-фільтраційні пункти, де оперативники ГУПВІ МВС СРСР проводили перевірку репатріантів на лояльність і причетність до військових або кримінальних злочинів. Такими, наприклад, були стаціонарні табори в Києві (№ 62), Одесі (№ 159) і Львові (№ 275). Затриманих від репатріації військовополонених та інтернованих часто направляли до найближчих таборів, а тому чисельність так званого «особливого контингенту» в загальній масі військовополонених на території України дещо зросла [Потильчак, 2005e, с. 23].

Третій етап повоєнного періоду функціонування системи таборів для військовополонених в Україні датується 1950–1954 рр. Він виявився завершальним як для існування системи радянського військового полону загалом, так і для її «української» ланки. Здійснюючи під тиском названих вище зовнішніх і внутрішніх чинників репатріацію бранців війни, сталінський режим водночас намагався вдавати, що проблеми військовополонених у Радянському Союзі не існує. Залишені в таборах засуджені військовополонені та цивільні інтерновані були оголошені військовими або кримінальними злочинцями, які відбувають «заслужене» покарання. Деяку частину незасуджених військовополонених та інтернованих уряд СРСР просто ховав від міжнародної громадськості та гуманітарних організацій. Відповідних змін зазнала й мережа установ утримання військовополонених та інтернованих в Українській РСР. Табори на її території було реорганізовано в установи особливого режиму для засуджених військовополонених та інтернованих [Див.: табл. 4].

Демонстративне невиконання Радянським Союзом вимог міжнародного права та своїх зобов'язань про повну репатріацію військовополонених до кінця 1949 р. викликало широкий резонанс у Західній Європі та США. Реагуючи на це 17 березня

1950 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову № 1108-396сс «Про німецьких військовополонених». У документі йшлося про репатріацію в березні–травні 1950 р. більшої частини німецьких військовополонених, зокрема осіб засуджених військовими трибуналами в 1943 – 1949 рр. Після закінчення цього терміну в таборах мали залишитися тільки 13,532 засуджених або притягнутих до кримінальної відповідальності військовополонених [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 235, прим. 45, арк. 1–7]. 5 травня 1950 р. центральні радянські газети опублікували повідомлення про повне завершення репатріації військовополонених з СРСР [Правда, 1950, 5 мая; Известия, 1950, 5 мая]. Водночас у таборах МВС СРСР, крім згадуваних вище німців, ще перебували 8,599 військовополонених та інтернованих громадян Угорщини, 5,685 румунських полонених, велика кількість військовополонених громадян Японії, Австрії, Італії, Польщі та інших країн. Усі вони були затримані від репатріації як військові злочинці, етнічні німці, вихідці з територій анексованих СРСР або як нетранспортабельні хворі.

У червні 1950 р. міністр внутрішніх справ СРСР Сергій Круглов і заступник міністра закордонних справ СРСР Андрій Громико направили Й. Сталіну доповідну записку з пропозицією найближчим часом звільнити з таборів і репатріювати на батьківщину 13,225 військовополонених та інтернованих громадян цих країн. Із таборів звільнялися також угорці та румуни, сім'ї яких мешкали на територіях, приєднаних до СРСР у 1939 – 1940 і 1945 рр. Після репатріації цього контингенту в таборах мали залишатися 1,059 засуджених або таких, що перебували під слідством за воєнні злочини, військовополонених громадян Угорщини та Румунії [Золотарев, 1996, с. 530–531]. Затриманих від репатріації осіб засуджували судами Військових трибуналів до тривалих термінів ув’язнення у виправно-трудових таборах за звинуваченнями у воєнних злочинах, шпигунстві, бандитизмі та крадіжках. Таким чином, з формально-юридичного погляду, військовополонених у СРСР більше не залишилося, а в таборах продовжували утримувати тільки засуджених воєнних злочинців.

Чимало німецьких, австрійських, угорських, румунських та італійських військовополонених перебували в цей час і в кількох режимних таборах на території Української РСР. У направленій Й. Сталіну 24 грудня 1950 р. доповідній записці йшлося про 19,457 таких осіб. 17,936 із них були працездатними, а тому їхні робочі руки передбачалося активно використовувати в господарстві. Зокрема, 4,706 колишніх військовополонених передали на підприємства вугільної промисловості Донбасу. На розгляд Й. Сталіна виносилися пропозиції щодо зміни умов утримання засуджених військовополонених. Ці особи були новою категорією в переліку в'язнів радянського ГУЛАГу на яких більше не поширювалася чинні положення про статус військовополонених. Керівники МВС і Міністерства закордонних справ СРСР радили утримувати колишніх військовополонених та інтернованих окремо від засуджених радянських громадян, встановити єдину для всіх засуджених військовополонених норму харчування та активно експлуатувати їхню працю [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 237, прим. 56, арк. 1-2; спр. 240, прим. 21, арк. 1-3; Золотарев, 1996, с. 530–331].

Різке скорочення кількості таборів, зменшення чисельності контингенту та поступове згортання всієї системи роботи з військовополоненими неминуче позначилися на її регіональних управлінських структурах в Українській РСР.

Наказом МВС СРСР № 00588 від 20 вересня 1950 р. Управління у справах військовополонених та інтернованих переформували в один із відділів МВС УРСР, а його начальником було призначено підполковника Миколу Попова [ГДА МВСУ, ф. 46, оп. 1, спр. 150, арк. 75–75зв., 78–79].

На початку 1951 р. в Українській РСР ще функціонували 3 режимні установи для засуджених військовополонених та інтернованих. Це були табори у Ворошиловграді (№ 144), Сталіно (№ 280), Дніпропетровську (№ 460), а також створене напередодні окреме табірне відділення (№ 2) у київському передмісті Дарниця [Потильчак, 2005с, с. 37]. У лютому 1951 р. табір у Дніпропетровську було розформовано [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 254, прим. 14, арк. 1–2]. Основними функціями цих таборів і табірних відділень було тимчасове утримання транзитного контингенту, фільтрація військовополонених та інтернованих під час репатріації та обмежене трудове використання працездатних осіб, яких утримували в таборах.

25 січня 1954 р. перший заступник міністра внутрішніх справ СРСР Іван Сєров підписав наказ № 0038 «Про ліквідацію таборів МВС №№ 144, 182, 280 і табірних відділень УМВС Сталінградської та Київської областей для засуджених військовополонених та інтернованих». Офіційним приводом для ліквідації перерахованих у наказі режимних об'єктів стала репатріація з таборів «значної кількості засуджених військовополонених та інтернованих». Усіх в'язнів, які залишалися в розформованих таборах Сталінської, Ворошиловградської та Київської областей, етапували для відбування покарання до табору № 476 у Свердловську на Уралі [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 311, арк. 18] 47 . Виконуючи рішення Москви, МВС УРСР протягом лютого 1954 р. звільнило ці табори від залишків контингенту. Зокрема, 1 лютого 1954 р. з табору № 280 (м. Сталіно) до офіцерського табору військовополонених № 48 (м. Іваново, РРФСР) було відправлено 9 німецьких генералів, а вже 6 лютого до табору № 476 вивезли решту 739 військовополонених. 2 лютого 1954 р. туди ж вивезли 776 осіб військовополонених та інтернованих із табору № 144. 4 лютого 1954 р. з табору № 144 на батьківщину було репатрійовано 61 громадянина Фінляндії, а вже наступного дня зону табору № 280 покинули 16 італійців [ГДА МВСУ, ф. 7, оп. 1, спр. 539, арк. 109, 113, 115, 128, 137].

25 січня 1954 р. для тимчасового транзитного утримання та подальшої репатріації засуджених військовополонених та інтернованих на базі розформованого табірного управління № 144 у донбаському селищі Краснопілля-Глибоке було організовано табірне відділення з лімітом 1,100 осіб [ГДА МВСУ, ф. 7, оп. 1, спр. 539, арк. 19, 194, 195–197]. Саме сюди етапами направляли репатріантів з усього СРСР. Однак і ця установа проіснувала недовго. 2 лютого 1954 р. Рада Міністрів СРСР ухвалила постанову про передачу приміщень табірного відділення комбінату «Ворошиловградвугілля». 8 березня 1954 р. заступник міністра внутрішніх справ СРСР Семен Перевьорткін підписав наказ про передислокацію всіх військовополонених та інтернованих разом з охороною з табірного відділення в Краснопіллі Глибокому на станцію Потьма Мордовської АРСР у виправно-трудове табірне відділення для інвалідів № 18. 10 квітня 1954 р. залишки контингенту та особовий склад покинули табірне відділення [ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 316, арк. 118–119; ф. 46, оп. 1, спр. 211, арк. 352; ф. 7, оп. 1, спр. 540, арк. 73–76.]. Так завершила своє існування система радянських таборів для військовополонених на території України.

Є підстави стверджувати, що ліквідовуючи на початку 1954 р. залишки таборів для військовополонених в Україні радянський режим брав до уваги дві обставини. Насамперед – це тиск з боку міжнародної громадськості у зв'язку з вимогами завершити репатріацію військовополонених, а також певною мірою зрослий рівень відкритості радянської держави, який спостерігався після смерті Й. Сталіна. Поступове збільшення кількості іноземців, які відвідували Українську РСР, а також постійне занепокоєння західних урядів і громадськості долею своїх полонених, переконали нову владу СРСР у необхідності дотримуватися базових зобов'язань, визначених у підписаній їх державою у 1949 р. новій Женевській конвенції про військовополонених. У цьому сенсі рішення про ліквідацію таборів в Україні та передислокацію їхнього контингенту вглиб СРСР виглядало цілком логічним.

Висновки. Насамкінець слід підкреслити, що за своїми формально-організаційними ознаками (приналежність до системи органів НКВС-МВС), функціональними рисами, методами роботи з контингентом, стаціонарні режимні заклади для іноземних військовополонених на території України в досліджуваний період являли собою регіональну ланку багатоаспектної, різнорівневої та суворо централізованої системи тримання, ізоляції та трудового використання в'язнів війни. Можемо стверджувати, що радянська система військового полону в роки Другої світової війни та повоєнний період була складовою частиною наявного в тоталітарній державі карально-репресивного апарату. При цьому організація та діяльність радянських таборів для військовополонених в Українській РСР мала як загальні риси, притаманні системі загалом, так і деякі особливості.

У 1939 – 1941 рр. відбувалося організаційне становлення всієї системи роботи з військовополоненими. Було створено основи нормативної бази організації полонення та евакуації військовополонених, розміщення та утримання в стаціонарних таборах, забезпечення та трудового використання. В цей період у практиці роботи з військовополоненими НКВС майже повністю покладався на багатий табірний досвід іншого свого підрозділу – Головного управління таборів (ГУЛАГу), що стало джерелом організаційного, кадрового та матеріально-технічного забезпечення створюваного Управління у справах військовополонених і його структурних підрозділів. Стаціонарні приймально-пересильні та виробничі табори для військовополонених, що функціонували в цей період в Українській РСР, мали екстериторіальний статус.

У 1943 – 1945 рр. мережу фронтових приймально-пересильних і тилових стаціонарних виробничих таборів для військовополонених в Україні було поступово відтворено. Попри централізований характер функціонування системи радянського військового полону, організація стаціонарних таборів для військовополонених у період звільнення Української РСР від німецьких окупантів мала певні особливості, зумовлені характером ведення бойових дій у регіоні та значною потребою в робочій силі для відновлення розміщених в Україні підприємств стратегічних галузей промисловості. Стрімке просування радянських військ і звільнення промислово розвинених східних регіонів УРСР зумовили той факт, що організація та облаштування стаціонарних виробничих таборів для військовополонених у вересні 1943 – травні 1944 рр. здійснювалося НКВС безпосередньо поблизу районів активних бойових дій. Певне значення для організації табірної мережі в Україні

мали внутрішні потреби ефективного функціонування системи полону та евакуації військовополонених (необхідність забезпечити якнайшвидше перекидання військовополонених із прифронтової зони в тил з метою збереження їхньої працездатності). З огляду на цей чинник в умовах постійно зростаючої кількості полонених НКВС СРСР створив у цей час в Україні мережу фронтових приймально-пересильних таборів для військовополонених.

З моменту початку літнього наступу Радянської армії і до закінчення останнього року Другої світової війни (червень 1944 р. – грудень 1945 р.) розширення та реорганізація табірної мережі в Україні, як і загалом в СРСР, відбувалися переважно з огляду на зростаючі потреби в робочій силі для відновлення зруйнованої економіки. При цьому реальні можливості фронту в постачанні нових партій військовополонених для виробничих таборів часто перебільшували, а наперед організовані на території УРСР табори та табірні відділення згодом були розформовані як такі, що не були забезпечені контингентом.

Найтриваліший період історії радянських таборів для військовополонених на території України припав на повоєнний час. Його зміст, з одного боку, становили процеси еволюції системи, що охопили 1946–1949 рр. та характеризувалися низкою функціональних, територіальних, галузевих і демографічних показників, а з іншого – організаційні зміни, що відбувалися в «українській» мережі таборів для військовополонених у період остаточної репатріації 1950 – 1954 рр.

У січні 1946 – грудні 1947 р. спостерігалося деяке розширення локалізації стаціонарних виробничих таборів для військовополонених у регіонах України, невелике поступове зростання кількості таборів і чисельності контингенту. І хоча нові стаціонарні установи для військовополонених, як і раніше, створювали переважно через виробничу необхідність, але в їхньому організаційному будівництві керівництво ГУПВІ МВС СРСР тепер виходило не тільки з поточних потреб економіки, а й також ураховувало рентабельність використання праці військовополонених та наявність їхніх вільних контингентів.

Упродовж 1948 – 1949 рр. еволюцію функціонування мережі таборів для військовополонених в Українській РСР визначали два різноспрямовані чинники: початок масової репатріації військовополонених та необхідність виконання стратегічно важливих для відновлення економіки виробничих програм. Саме тому, розпочавши вибіркову репатріацію військовополонених, органи військового полону намагалися водночас більш ефективно використати решту трудового ресурсу який залишався в таборах. У цей період значно розширюється мережа табірних установ особливого режиму, в яких утримували й використовували на роботах військовополонених, затриманих від репатріації з кримінальних, політичних або ідеологічних мотивів. З іншого боку, прикордонне становище УРСР сприяло тому, що в 1948–1949 рр. деякі стаціонарні табори на її території було перетворено на транзитні та контрольно-фільтраційні пункти для репатріації військовополонених. Затриманих на шляху додому військовополонених часто «оселяли» в місцевих таборах, унаслідок чого відсоток так званого «особливого контингенту» в загальній кількості військовополонених на території УРСР зростав.

Завершальним етапом у повоєнній історії радянських таборів для військовополонених в Україні стали 1950 – 1954 рр. Лавиноподібне скорочення чисельності військовополонених та інтернованих, що стало наслідком масової

репатріації, призвело до ліквідації більшості стаціонарних виробничих таборів для військовополонених. Контингент, який залишався, перерозподілили між небагатьма таборами особливого режиму для засуджених військовополонених та інтернованих, які ще існували на території Української РСР. Основні функції цих таборів полягали в тимчасовому утриманні транзитного контингенту, фільтрації військовополонених та інтернованих під час репатріації й обмеженому трудовому використанні небагатьох утримуваних у таборах працездатних осіб.

Статистичний додаток

Таблиця 1. Табори НКВС СРСР для військовополонених в Українській РСР у 1939–1941 рр.

№ зп	Місце дислокації/тип установи	Ліміт контингенту	Організовано	Ліквідовано
1	*2*	*3*	*4*	*5*
1.	Путивль/ стаціонарний приймально-пересильний табір	10,000 (4,000)	19.09. 1939	1940
2.	Козельщина/ стаціонарний приймально-пересильний табір	10,000	19.09. 1939	1941
3.	Старобільськ/ стаціонарний приймально-пересильний табір	8,000	19.09. 1939	1941
4.	Кривий Ріг/ виробничий табір	7,000	26.02. 1940	1941
5.	Запоріжжя/ виробничий табір	2,000	26.02. 1940	1941
6.	Оленівка/ виробничий табір	2,000	26.02. 1940	1941
7.	Каракуб/ виробничий табір	2,000	26.02. 1940	1941
8.	Рівне/ виробничий табір	25,000	25.09. 1939	1940
9.	Львів/ виробничий табір	15,000	12. 1939	24.06. 1941

Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 45, оп. 1, спр. 54, арк. 30–35, 42–43; спр. 50, арк. 218–220; спр. 51, арк. 124–127; спр. 73, арк. 80-82.

Таблиця 2. Стаціонарні виробничі табори НКВС СРСР для військовополонених в Українській РСР у 1945-1946 рр.

№ зп	Номер табору/місце дислокації	Ліміт контингенту/ табірні відділення			
		01.01. 1945		01.01. 1946	
		В/п	Т/в	В/п	Т/в

1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	38/ Рені	–	–	4,000	1
2.	62/ Київ	29,000	17	30,800	28
3.	100/ Запоріжжя	21,000	11	13,500	8
4.	110/ Коростень	3,000	1	7,500	11
5.	112/ Бердичів	7,500	2	19,550	14
6.	122/ Ромодан	5,100	13	–	–
7.	125/ Лисичанськ	14,600	11	8,500	6
8.	126/ Миколаїв	2,400	2	8,500	7
9.	134/ Суми	4,500	3	5,500	8
10.	136/ Полтава	3,000	2	5,000	6
11.	139/ Умань	300	1	–	–
12.	144/ Ворошиловград	27,500	20	30,000	18
13.	149/ Харків	–	–	10,000	15
14.	159/ Одеса	12,000	9	13,000	16
15.	176/ Ніжин	1,500	1	–	–
16.	177/ Чернігів	4,000	2	6,000	9
17.	186/ Сміла	–	–	3,000	6
18.	194/ Самбір	8,000	1	–	–
19.	214/ Херсон	1,200	1	–	–
20.	217/ Краматорськ	15,000	9	10,000	11
21.	232/ Стрий			4,500	6
22.	242/ Горлівка	11,500	9	14,000	11
23.	253/ Жмеринка	3,500	3	3,800	6
24.	256/ Красний Луч	25,500	18	18,000	14
25.	269/ Мала Виска	5,100	9	–	–
26.	275/ Львів	15,000	1	13,000	13
27.	280/ Сталіно	40,000	25	30,000	25
28.	304/ Станіслав	1500	1	2,700	3
29.	306/ Шепетівка	–	–	4,300	7
30.	315/ Дніпропетровськ	2,000	1	15,000	11
31.	412/ Мерефа	16,500	?	–	–
32.	413/ Хорол	14,200	?	–	–
33.	414/ Київ	–	–	16,000	3
34.	415/ Харків	–	–	9,000	?
35.	417/ Дніпропетровськ	–	–	10,000	?
36.	418/ Херсон	–	–	7,500	?
37.	426/ Котовськ	6,050	5	-	–
	Разом	300,450	178	322,650	263

Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228; ф. 45, оп. 1, спр. 121, 123, 135, 137, 138.

Таблиця 3. Стаціонарні виробничі табори НКВС СРСР для військовополонених в Українській РСР у 1947 – 1949 рр.

№ зп	Номер табору/місце дислокації	Ліміт контингенту/ табірні відділення					
		1.01. 1947		1.01. 1948		1.01. 1949	
		В/п	Т/в	В/п	Т/в	В/п	Т/в
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1.	62/ Київ	31,000	30	27,750	31	16,750	17
2.	100/ Запоріжжя	11,800	7	14,000	8	8,180	7
3.	110/ Коростень	5,600	10	3,800	7	2,600	4
4.	125/ Лисичанськ	6,900	6	8,000	8	7,000	5
5.	126/ Миколаїв	7,300	5	5,000	4	–	–
6.	134/ Суми	6,000	7	2,100	3	–	–
7.	136/ Полтава	3,400	5	–	–	–	–
8.	144/ Ворошиловград	20,750	18	17,400	19	18,900	18
9.	149/ Харків	8,200	9	7,600	8	5,500	3
10.	159/ Одеса	10,800	15	7,500	7	6,000	5
11.	177/ Чернігів	4,500	6	11,500	12	–	–
12.	217/ Краматорськ	7,900	10	4,900	8	–	–
13.	232/ Стрий	7,000	11	3,500	7	–	–
14.	242/ Горловка	12,000	10	13,250	12	12,700	17
15.	253/ Жмеринка	2,500	5	1,100	5	-	-
16.	256/ Красний Луч	12,400	14	19,000	17	11,800	14
17.	275/ Львів	8,500	9	2,700	5	1,900	4
18.	280/ Сталіно	21,800	22	18,000	18	8,000	14
19.	306/ Шепетівка	2,700	7	1,200	7	–	–
20.	315/ Дніпропетровськ	10,600	9	13,800	10	7,650	5
21.	401/ Харків	–	–	–	–	13,300	20
22.	414/ Київ	16,000	8	8,925	8	10,000	16
23.	415/ Харьков	5,000	?	–	–	–	–
24.	417/ Дніпропетровськ	?	?	4,600	10	–	–
35.	424/ Мелітополь	–	–	–	–	10,500	23
26.	470/ Свердловськ	5,300	6	6,500	6	–	–
27.	471/ Макіївка	–	–	16,200	15	7,400	15
28.	472/ Єнакієво	–	–	11,050	9	–	–
29.	473/ Червоноармійск	–	–	5,250	4	–	–
30.	474/ Алчевськ	–	–	6,800	8	–	–
	Разом	227,950	230	236,425	256	148,180	187

Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228; ф. 45, оп. 1, спр. 152, 154, 168, 170, 190, 192, 193, 213, 215.

Таблиця 4. Стаціонарні табори та окремі табірні відділення для військовополонених та інтернованих в Українській РСР у 1950 – 1951 рр.

№ зп	Номер табору/місце дислокації	Ліміт контингенту/ табірні відділення			
		1.01. 1950		1.01. 1951	
		В/п	Т/в	В/п	Т/в
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*
1.	62/ Київ	7,600	7	–	–
2.	100/ Запоріжжя	3,700	3	–	–
3.	110/ Коростень	3,100	5		
4.	144/ Ворошиловград	4,400	3	1,500	1
5.	159/ Одеса	3,700	4	–	–
6.	280/ Сталіно	6,850	6	4,100	1
7.	401/ Харків	9,300	14	–	–
8.	414/ Київ	4,500	7	–	–
9.	424/ Мелітополь	7,850	12	–	–
10.	460/ Дніпропетровськ	5,450	6	300	1
11.	Окреме табірне відділення МВС УРСР № 2/ Київ	–	–	1,800	1
	Разом	56,450	68	7,600	4

Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228; ф. 45, оп. 1, спр. 235, 237, 254, 256.

Таблиця 5. Стаціонарні табори та окремі табірні відділення для військовополонених та інтернованих в Українській РСР у 1952 – 1954 рр.

№ зп	Номер табору/місце дислокації						
		1.01. 1952		1.01. 1953		1.01. 1954	
		В/п	Т/в	В/п	Т/в	В/п	Т/в
1	*2*	*3*	*4*	*5*	*6*	*7*	*8*
1.	144/ Ворошиловград	1,500	1	1,500	1	1,500	1
2.	280/ Сталіно	4,100	1	4,500	1	4,500	1
3.	Окреме табірне відділення МВС УРСР № 2/ Київ	1,800	1	1,800	1	1,800	1
4.	Окреме табірне відділення/ Краснопілля Глибоке/	–	–	–	–	1,100	1
	Разом	7,400	3	7,800	3	7,800	2

Примітка. Таблицю складено автором за даними: ГДА МВСУ, ф. 83, оп. 1, спр. 228; ф. 45, оп. 1, спр. 297, 311.

Список використаних джерел та літератури

Алєксєєва-Процюк, Д., 2011. *Використання праці іноземних військовополонених та інтернованих на території України (1939-1953): нормативно-правові та організаційні засади.* Київ-Дрогобич: ПП «Посвіт».

Баглікова, М. С., 2005. *Німецькі військовополонені в Донбасі (1943-1954 рр.):* дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 307 с.

Безбородова, И., 1997. *Управление по делам военнопленных и интернированных НКВД-МВД СССР, 1939-1953 гг.* Дис. канд. ист. наук, 07.00.02. Москва.

Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України (ГДА МВСУ).

Загорулько, М. (Ред.), 2000. *Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы.* Сост. М.М. Загорулько, С. Г. Сидоров, Т. В. Царевская. Москва: Логос.

Зоря, Ю., 1990. Нюрнбергский бумеранг. *Военно-исторический журнал, 6,* 47-57.

Золотарев, В. (Ред.), 1996. *Русский архив: Великая Отечественная война. Иностранные военнопленные второй мировой войны в СССР. Т. 24 (13).* Москва: ТЕРРА.

Известия, 1950, 5 мая.

Карпов, В., 1997. Пленники Сталина. Сибирское интернирование японской армии 1945-1956 гг. Киев-Львов.

Карпов, В., 2004. *Полонення та репатріація Квантунської армії (1945-1956 рр.)*: Дис. канд. іст. наук, 20.02.22. Київ.

Калкутіна, Н., 2008. *Участь військовополонених Німеччини та її союзників у повоєнній відбудові Південної України (1944-1950 рр.).* Дис. канд. іст. наук, 07.00.02, Миколаїв.

Кузьминых, А. Л., 2013. *Органы и учреждения военного плена и интернирования Второй мировой войны в СССР (1939-1956 гг.).* Вологда: ВИПЭ ФСИН России.

Кузьминых, А. Л., 2014. *Система военного плена и интернирования в СССР: генезис, функционирование, лагерный опыт (1939-1956 гг.)*: Автореф. дис. … д-ра ист. наук, 07.00.02. Архангельск.

Кузьминых, А. Л., 2016. *Военный плен и интернирование в СССР (1939–1956 годы).* Вологда: Древности Севера.

Левикін, В., 2008. *Німецькі військовополонені в радянських таборах: гуманітарний аспект (1941–1955 рр.).* Дис. канд. іст. наук, 07.00.02, Київ.

Осипов, С., 1990. Осень 1939 года: к вопросу о польских военнопленных. *Военно-исторический журнал, 3,* 41.

Потильчак, О., 2004a. *Радянські табори військовополонених в Україні (1939-1954): організаційно-структурний аспект.* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Потильчак, О., 2004b. *Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939-1954).* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Потильчак, О., 2004c. *Поховання іноземних військовополонених та інтернованих Другої світової війни в Україні.* Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Потильчак, О.В., 2005a. Організація системи військового полону в СРСР у 1939 – 1941 рр.: нормативно-структурний аспект. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України, 2,* 195-200.

Потильчак, О. В., 2005b. Розвиток радянської системи полонення та евакуації військовополонених у 1943-1945 рр. *Науковий часопис НПУ імені Драгоманова. Серія № 6. Історичні науки: Збірник наук. праць, 2,* 39–49.

Потильчак, О. В., 2005c. Табори для військовополонених та інтернованих в Україні у 1950-1954 рр.: організаційно-структурний аспект. *Історичний журнал, 2,* 30-38.

Потильчак, О. В., 2005d. *Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939-1954 рр.): організація, дислокація, структура.* Дис... д-ра іст. наук, 07.00.01. Київ.

Потильчак, О. В., 2005e. *Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939-1954 рр.): організація, дислокація, структура.* Автореф. дис.. … д-ра істор. наук, 07.00.01. Київ.

Потильчак, О., Карпов, В., Такеучі, Т., 2011. *Таємниці «західного інтернування»: японці в радянських таборах для військовополонених в Українській РСР (1946-1949 рр.).* Київ: Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України.

Потильчак, О., 2014. Проблема військового полону у світових війнах ХХ ст.: компаративний аналіз. *Перша та Друга світові війни в історії людства (до 100-річчя початку Першої та 75-річчя початку Другої світових воєн): монографія.* Київ: ДП НВЦ «Пріоритети», 131-148.

Потильчак, О., 2016. Заручники чужої війни: військовополонені італійці в Україні (1943-1954). *Рігоні-Стерн Маріо. Сержант у снігах. Пер. з італ. А. Омельянюка.* Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО», 61-105.

Правда, 1950, 5 мая

Чайковский, А., 2002. *Плен. За чужие и свои грехи (Военнопленные и интернированные в Украине 1939-1953 гг.).* Киев: Парламентское издательство.

References

Alyeksyeyeva-Protsyuk, D. O., 2011. *Vykorystannya pratsi inozemnykh viys'kovopolonenykh ta internovanykh na terytoriyi Ukrayiny (1939-1953): normatyvno-pravovi ta orhanizatsiyni zasady* [Use of the labor of foreign prisoners of war and internees on the territory of Ukraine (1939-1953): legal and organizational principles]. Kyiv-Drohobych: PP Posvit [in Ukrainian].

Bahlikova, M. S. 2005. *Nimets'ki viys'kovopoloneni v Donbasi (1943-1954 rr.)* [German prisoners of war in Donbas (1943-1954)]: dys… kand. ist. nauk: 07.00.01. / Donets′kyy nats un-t. Donets′k. [in Ukrainian].

Bezborodova, I., 1997. [Department for Prisoners of War and Internees of the NKVD-MVD of the USSR, 1939-1953]: dys… kand. ist. nauk: 07.00.02, Moscow. [in Russian].

Chaykovskiy, A. S., 2002. *Plen. Za chuzhiye i svoi grekhi (Voyennoplennyye i internirovannyye v Ukraine 1939-1953 gg.)* [Captivity. For the sins of others and their own (Prisoners of war and internees in Ukraine 1939-1953)]. Kiev: Parlamentskoye izd-vo. [in Russian].

Haluzevyy derzhavnyy arkhiv Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny [Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] (HDA MVSU).

Izvestiya, 1950, May 5. [in Russian].

Karpov V. V., 1997. *Plenniki Stalina. Sibirskoye internirovaniye yaponskoy armii. 1945-1956 gg.* [Stalin's Prisoners. Siberian Internment of the Japanese Army. 1945-1956]. Kyiv-L′viv: In-t ukrayinoznavstva im. I. Kryp″yakevycha NAN Ukrayiny. [in Russian].

Karpov, V. V., 2004. *Polonennya ta repatriatsiya Kvantuns'koyi armiyi (1945-1956 rr.)* [Captivity and repatriation of the Kwantung Army (1945-1956)]: Dys. kand. ist. nauk: 20.02.22. Kyiv. [in Ukrainian].

Kalkutina, N. V., 2015. *Uchast′ viys'kovopolonenykh Nimechchyny ta yiyi soyuznykiv u povoyenniy vidbudovi Pivdennoyi Ukrayiny (1944-1950 rr.)* [The participation of prisoners of war of Germany and its allies in the post-war reconstruction of Southern Ukraine (1944-1950)]: Dys. … kand. ist. nauk: 07.00.01. Mykolayiv. [in Ukrainian].

Kuz'minykh, A. L., 2013. Organy i uchrezhdeniya voyennogo plena i internirovaniya Vtoroy mirovoy voyny v SSSR (1939-1956 gg.) [Bodies and institutions of military captivity and internment of the Second World War in the USSR (1939-1956)]. Vologda: VIPE FSIN of Russia. [in Russian].

Kuz'minykh, A. L., 2014. *Sistema voyennogo plena i internirovaniya v SSSR: genezis, funktsionirovaniye, lagernyy opyt (1939-1956 gg.)* [The system of military captivity and internment in the USSR: genesis, functioning, camp experience (1939-1956)]: Abstract of a Doctor of History dissertation, 07.00.02. Arkhangel'sk. [in Russian].

Kuz'minykh, A. L., 2016. *Voyennyy plen i internirovaniye v SSSR (1939–1956 gody)* [Military captivity and internment in the USSR (1939–1956)]. Vologda: Drevnosti Severa. [in Russian].

Levykin, V. V., 2008. *Nimets'ki viys'kovopoloneni v radyans'kykh taborakh: humanitarnyy aspekt (1941-1955 rr.)* [German prisoners of war in Soviet camps: humanitarian aspect (1941-1955)]: avtoref. dys. kand. ist. nauk: 07.00.02. Kyiv. [in Ukrainian].

Osipov, S., 1990. *Osen' 1939 goda: k voprosu o pol'skikh voyennoplennykh* [Autumn 1939: on the issue of Polish prisoners of war]. *Voyenno-istoricheskiy zhurnal, 3,* 41.

Potyl′chak, O. V., 2004a. *Radyans'ki tabory viys'kovopolonenykh v Ukrayini (1939-1954): orhanizatsiyno-strukturnyy aspekt* [Soviet prisoner of war camps in Ukraine (1939-1954): organizational and structural aspect]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O.V., 2004b. *Radyans'kyy viys'kovyy polon ta internuvannya v Ukrayini (1939-1954): monohrafiya* [Soviet military prisoners and internment in Ukraine (1939-1954): monograph]. Kyiv: Vyd-vo Nats. ped. un-tu im. M. P. Drahomanova, 482 s. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O.V., 2004c. *Pokhovannya inozemnykh viys'kovopolonenykh ta internovanykh Druhoyi svitovoyi viyny v Ukrayini* [Burial of foreign prisoners of war and internees of the Second World War in Ukraine]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 53 s. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2005a. Orhanizatsiya systemy viys′kovoho polonu v SRSR u 1939-1941 rr.: normatyvno-strukturnyy aspekt [Organization of the system of military prisoners in the USSR in 1939-1941: regulatory and structural aspect]. *Visnyk Akademiyi pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsiyi profspilok Ukrayiny, 2,* 195-200 [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2005b. Rozvytok radyans′koyi systemy polonennya ta evakuatsiyi viys′kovopolonenykh u 1943-1945 rr. [The development of the Soviet system of capturing and evacuating prisoners of war in 1943-1945]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 6. Istorychni nauky: Zbirnyk naukovykh prats', 2,* 39-49. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2005c. Tabory dlya viys′kovopolonenykh ta internovanykh v Ukrayini u 1950-1954 rr.: orhanizatsiyno-strukturnyy aspekt [Camps for prisoners of war and internees in Ukraine in 1950-1954: organizational and structural aspect]. *Istorychnyy zhurnal, 2,* 30-38. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2005d. *Radyans'ki rezhymni ustanovy dlya viys'kovopolonenykh ta internovanykh v URSR (1939-1954 rr.): orhanizatsiya, dyslokatsiya, struktura* [Soviet regime institutions for prisoners of war and internees in the Ukrainian SSR (1939-1954): organization, location, structure]: dys... d-ra ist. nauk: 07.00.01. Kyiv. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2005j. *Radyans'ki rezhymni ustanovy dlya viys'kovopolonenykh ta internovanykh v URSR (1939-1954 rr.): orhanizatsiya, dyslokatsiya, struktura* [Soviet regime institutions for prisoners of war and internees in the Ukrainian SSR (1939-1954): organization, location, structure]: avtoref. dys... d-ra ist. nauk: 07.00.01. Kyiv. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O.V., Karpov, V. V., Takeuchi, T., 2011. *Tayemnytsi «zakhidnoho internuvannya»: yapontsi v radyans'kykh taborakh dlya viys'kovopolonenykh v Ukrayins'kiy RSR (1946–1949 rr.)* [Secrets of "Western internment": Japanese in Soviet prisoner of war camps in the Ukrainian SSR (1946-1949)]. Kyiv: Vyd-vo Akad. pratsi i sots. vidnosyn Feder. prof. spilok Ukrayiny. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O., 2014. Problema viys′kovoho polonu u svitovykh viynakh XX st.: komparatyvnyy analiz [The problem of military captivity in the world wars of the 20th century: a comparative analysis]. *Persha ta Druha svitovi viyny v istoriyi lyudstva (do 100-richchya pochatku Pershoyi ta 75-richchya pochatku Druhoyi svitovykh voyen): monohrafiya.* Kyiv: DP NVTS «Priorytety», 131-148. [in Ukrainian].

Potyl′chak, O. V., 2016. Zaruchnyky chuzhoyi viyny: viys′kovopoloneni italiytsi v Ukrayini (1943-1954) [Hostages of someone else's war: Italian prisoners of war in Ukraine (1943-1954)]. *Rihoni-Stern Mario. Serzhant u snihakh; per. z ital. A. Omel'yanyuk.* Kyiv: KLIO, 61-105. [in Ukrainian].

Pravda, 1950, May 5. [in Russian].

Zagorulko, M. (Ed.), 2000. Voennoplennye v SSSR. 1939-1956. Dokumenty i materialy [Prisoners of war in the USSR. 1939-1956. Documents and materials] / Sost. M. M. Zagorulko, S. G. Sidorov, T. V. Carevskaya. Moscow: Logos. [in Russian].

Zorya, Yu., 1990. Nuremberg boomerang. *Voyenno-istoricheskiy zhurnal, 6*, 47-57. [in Russian].

Zolotarev, V. (Ed.), 1996. Russkiy arkhiv: Velikaya Otechestvennaya voyna. Inostrannyye voyennoplennyye vtoroy mirovoy voyny v SSSR. [Russian archive: The Great Patriotic War. Foreign prisoners of war of the Second World War in the USSR]. Vol. 24 (13). Moscow: TERRA. [in Russian].

CREATION AND FUNCTIONING OF SOVIET PRISONER-OF-WAR CAMPS IN UKRAINE (1939 – 1954)

Oleksandr Potylchak
Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of Department of Original and Special Historical Sciences,
Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv

Abstract. *The source base of the study consists of a set of unpublished documents from the Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from the following fonds: 5 (Department for Prisoners of War and Internees of the NKVD (MVD) of the Ukrainian SSR); 7 (Department of Detention Centers and Prisons); 45 (Orders of the NKVD, MOOP, MVS of the USSR); 46 (Orders of the NKVD, MOOP, MVS of the USSR); 83 (Fund of accounting documents).* ***The research methodology*** *is based on the principles of historicism, objectivity, systematicity, and a combination of general scientific methods*

(description, analysis, synthesis, classification), special historical methods (problem-chronological, historical-systemic, historical-comparative) and methods of other sciences (method of analysis of normative and legal acts, statistical method). ***The purpose*** *of the publication is to present the results of research on the establishment and development of a network of Soviet camps for foreign prisoners of war on the territory of Ukraine during World War II and the post-war period, carried out by the author in 2002 – 2005 as part of a doctoral dissertation project. Based on a comprehensive analysis of sources, the general features of the Soviet military captivity system in Ukraine and some peculiarities of the process of organization, development, and liquidation of the network of camps for prisoners of war in the Ukrainian SSR in 1939 – 1954 are highlighted.* ***Conclusions.*** *Three periods can be clearly distinguished in the development of the administrative structures and regime institutions of Soviet military captivity in the Ukrainian SSR. The first period lasted from September 1939 to June 1941 and was associated with the establishment of a system of camps for prisoners of war on the territory of Ukraine. The second period, from September 1943 to the end of World War II, included the activities of the NKVD of the USSR aimed at restoring and improving the functioning of the system of institutions for the detention and labor exploitation of prisoners of war on the territory of the Ukrainian SSR. The third period covers the post-war period and is associated with the development of the camp network in 1946–1949, as well as with some features of its functioning in Ukraine during the repatriation of prisoners of war in 1950 – 1954. In terms of organizational characteristics, functional features, and methods of working with the contingent, stationary regime institutions for foreign prisoners of war on the territory of Ukraine in 1939 – 1954 were a regional link in a multifaceted, multi-level, and strictly centralized system of detention, isolation, and labor exploitation of prisoners of war. The Soviet system of military captivity during World War II and the postwar period was an integral part of the punitive and repressive apparatus of the totalitarian state. At the same time, the organization and activities of Soviet camps for prisoners of war in the Ukrainian SSR had both general features characteristic of the system as a whole and some specific features.*

Key words: *prisoners of war, World War II, post-war period, Soviet military captivity system, regime institutions, stationary camps.*